

युद्ध र मेरा अनुभूति

लेखराज भट्ट
केन्द्रीय कमिटी सचिव

२०४६ सालको पञ्चायती व्यवस्थाका विरुद्ध गरिएको आन्दोलनका क्रममा सेल्टरदाताको अतुलनीय साथ, सहयोग र समर्थन रह्यो। उत्पीडन, अन्याय र शोषणका विरुद्धमा व्यवस्था परिवर्तनका खातिर जीवन नै दाउमा राखेर भूमिगत रहँदा हाम्रो सुरक्षार्थ जनताले गरेका योगदानहरू अमिट छन्, अविस्मरणीय छन्।

विभिन्न राजनीतिक परिवर्तनका लागि प्रमुख भूमिका खेल्दै र विभिन्न धारहरूलाई एकीकृत गर्दै नेकपा (एमाले) बलियो राष्ट्रवादी शक्तिका रूपमा स्थापित भएको छ। कैयौँ अग्रज कमरेडहरूको त्याग, तपस्या र बलिदानका साथै आन्दोलनका क्रममा भोगेका कठिनाइ र सेल्टरदाताका रूपमा जनताले खेलेको अतुलनीय योगदान समेट्दै यो संस्मरण कोर्दैछु। वि.सं. २०५२-२०६३ सालसम्म चलेको सशस्त्र युद्धमा म स्वयं सहभागी भएर विभिन्न मोर्चा सम्हालें। म यसलाई जनयुद्धकै रूपमा मान्ने र बुझ्ने गर्दछु। मैले यहाँ युद्धका दौरान मेरा भोगाइ, अनुभूति र महान् जनताले आफूलाई जोखिममा राखेर स्वःस्फूर्त रूपमा हामीलाई 'सेल्टर' दिई गर्नुभएको योगदानलाई शब्दमा व्यक्त गर्ने प्रयत्न गरेको छु।

आन्दोलनका सुरुआती दिनहरू कति कठिन थिए भन्ने कुरा भनिरहनु पर्दैन। २०५२ फागुन १ गते युद्धको सुरुआत हुनुभन्दा अगाडि म पार्टी कामको सिलसिलामा काठमाडौँमै थिएँ। विभिन्न जिम्मेवारी बाँडफाँट गरिसकेपछि मलाई पश्चिम व्युरोका इन्चार्ज रामबहादुर थापा (बादल)सँगै आन्तरिक व्यवस्थापन र उहाँलाई सहयोग गर्ने जिम्मेवारी तोकिएको थियो।

त्यसै अनुसार मैले महामन्त्री कमरेड पुष्पकमल दाहाल 'प्रचण्ड'कोमा रिपोर्टिङ र चिठीपत्रहरू नियमित पुऱ्याउँथे भने यता व्युरो इन्चार्ज रामबहादुर थापालाई विभिन्न

रिपोर्टिङ ल्याउनु पथ्यो । मलाई सम्झना छ, म लखनउबाट गइसकेपछि काठमाडौंमा भएको मेरो डेरामै बसेर मेरो घरबेटीले के भन्छन्, कस्तो गर्छन् भनेर सोचिरहन्थेँ । त्यतिखेर मेरो घरबेटी हितमान शाक्यको सहोदर भाउजू हुनुहुन्थ्यो । उहाँ सारै माया गर्नुहुन्थ्यो मलाई । बोलाउँदा पनि देवर बाबु भनेर बोलाउनुहुन्थ्यो । एकदिन अचानक सिँढीमा उहाँसँग जम्काभेट भयो । सधैं भेट्दा मुस्कुराउने, सोधपुछ गर्ने मान्छे केही नबोलेर बाहिर निस्कनु भयो । साँझपख त मलाई बोलाएर 'बाबु ! कि सेल्टर अन्यत्र सार्नु, नत्र भने डेरा नै सर्नु पर्ला !' पो भन्नुभयो । हुन त उहाँले त्रासले भन्नुभएको होला । तर पनि मेरो मानसपटलमा उहाँले त्यसो भनेको कुरा अहिले पनि ताजै छ । मैले पनि मनमनै सोचेँ, भोलि मलाई खोज्दै कहींकतैबाट दुश्मनहरू यहाँसम्म आइपुगे भने मैै कारणले घरबेटीको परिवारलाई दुःख दिन सक्छन् । त्यसकारण म यहाँबाट निस्कनु पर्छ भन्ने लाग्यो । एकदमै मिल्ने साथी हुस्न बानुलाई तुरुन्तै फोन गरें । एकछिन पछि उहाँ ट्याक्सी लिएर आउनु भयो । मेरो परिवारसहित बाँसबारीमाथि उहाँको डेरामा गएर तीन/चार दिन बस्यौँ । त्यहाँ बस्दा उहाँले गर्नुभएको सहयोगको अहिले पनि ऋणी छु म ।

त्यसपछि पार्टी कामका लागि लखनउ हुँदै भित्री मधेशबाट आउनु पर्ने थियो । त्यहाँ हामीलाई रुट गाइडका रूपमा एकजना राना थारु सम्पूर्णनगरमा लिन आउनुभयो । मसँग कमरेड पम्फा भुसाल हुनुहुन्थ्यो । उहाँ र म भारतको बसाई हुँदै राना मात्रै बस्ने ढक्का भन्ने एउटा गाउँमा पुग्यौँ । त्यो रात थारुको घरमा बास बस्नुपर्ने भयो । म थारुको घरमा खाना खान अभ्यस्त थिएँ तर पम्फा कमरेड चाहिँ हुनुहुन्थेन । खानामा प्याजको सुख्खा तरकारी, त्यो पनि यति पिरो थियो कि उहाँले खानै सक्नु भएन । एक त उहाँ राना थारुको भाषा पनि नबुझे । पिराका कारण रातोपिरो मुख लगाएर उहाँले 'अब त मरिन्छ कि के हो । यति सारो पिरो खाइयो' भन्नुभयो । त्यसपछि मैले पिरा मारन पलियाबाट लिएर आएको सखर खान दिएँ । दोस्रो दिन बिहान सबै उठेर त्यो साथी, कमरेड पम्फा र म दैजीको मुसेपानीमा पुग्यौँ । सायद उहाँको घर पनि त्यहीं हो जस्तो लाग्छ । पछि उहाँले मुसे आक्रमणमा सहादत प्राप्त गर्नुभयो ।

उहाँको घरमा सेल्टर बनाएर बस्यौँ । त्यस सेल्टरमा बस्दा त्यहाँका जनताले राम्रो माया दिनुभयो । २०५७ सालमा देशमा युद्धको भयावह स्थिति हुँदा पनि त्यहाँका जनताले हाम्रो सुरक्षा, खानपिन र सेल्टरको व्यवस्था यति मजबुत तरिकाले गरे कि, अहिले सम्झँदा पनि आनन्द आउँछ । ती जनताप्रति श्रद्धा जाग्छ ।

त्यसपछि बिहानै घरबेटीले हामीलाई यसरी जानुहोस् भनेर बाटोको बारेमा बुझाइदिनुभयो । हामी भित्री मधेस अथवा चुरेतिर लाग्यौँ । त्यतिबेला त्यसलाई जोगबुढा गाविस भनिन्थ्यो । त्यो डडेलधुराको सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको गाविस

पनि हो । जोगबुढाको माथि दजिगडा भन्ने ठाउँमा हाम्रो प्रशिक्षण कार्यक्रम थियो । हामी त्यसतर्फ प्रस्थान गर्नुपर्ने थियो । त्यो प्रशिक्षणमा जनार्दन शर्मा, पम्फा भुसाल र पोष्टबहादुर बोगटी लगायत नेताहरू उपस्थित हुनुहुन्थ्यो ।

प्रशिक्षण कार्यक्रमपछि उहाँहरू त्यहाँबाट फर्किनुभयो । म चाहिँ पार्टीले दिएको विभागीय जिम्मेवारी पूरा गर्न बाजुराको केही भूभाग, अछाम, बझाङ र महाकालीको चारवटा जिल्लाको अभियानमा लागें । मलाई ती जिल्लाको इन्चार्जको जिम्मेवारी दिइएको थियो । इन्चार्जको जिम्मेवारीसँगै आन्तरिक व्यवस्थापन र आर्थिक विभाग प्रमुखको जिम्मेवारी पनि मैले नै निर्वाह गर्नुपर्ने भएकोले सो जिम्मेवारी पूरा गर्न र अभियानलाई तीव्र गतिमा अगाडि लैजान म लगायत केही कमरेडहरू डडेल्धुराको लामिडाँडातर्फ लाग्यौं । त्यहाँ एकजना कमरेडले एउटा घरमा लगेर राख्नुभयो । त्यहाँ जयराज भट्ट (विनय) हुनुहुन्थ्यो । पछि उहाँ बझाङमा सेनाद्वारा निर्ममतापूर्वक मारिनुभयो । त्यहाँ अन्य कलाकारहरूको टिम पनि थियो । सायद असारको महिना थियो, सबै रोपाइमा व्यस्त थिए । विनयजीले हामी सबै रोपाइमा जान्छौं तपाईं चाहिँ यही घरमै बस्नुस् भन्नुभयो । म बसेको घरमा १४-१५ वर्षकी नानी थिइन् । ती नानीलाई हाम्रा साथीहरूले उहाँलाई भोक प्यास लाग्दा सहयोग गर्नु भनेर भन्नुभएको रहेछ । नानीले पनि म बसेको कोठाको बाहिरबाट ढोका लगाई दिइन् । बाहिर निस्कनु परे अथवा अन्य केही आवश्यक परेमा ती नानीलाई बोलाउँथे । एकछिनपछि नानीले मलाई नास्ता गर्नुहोस् भनेर भनिन् । मैले नास्ता भनेको थोरै खानेकुरा होला भन्ने बुझें । तर नास्ता भनेको त त्यहाँको खाना रहेछ । फेरि ५ बजेतिर खाना खानुहोस् भनेर भनिन् । मैले रातीको खाना होला सोचेर खाएँ, तर त्यो ५ बजेको खाना भनेको त दिउँसोको नास्ता रहेछ । फेरि ७ बजेतिर तिनै नानीले खाना खानुहोस् भनेर बोलाइन् । त्यो खाना चाहिँ रातीको खाना रहेछ । असारमा कामको चटारोले बिहान अलि धेरै नास्ता खाएर बिहानको खाना अलि पछि र बेलुकाको खाना चाहिँ सात/आठ बजेतिर खाने रहेछन्, पछि मात्र बुझें ।

त्यतिखेर त्यहाँका जनताले दिएको सेल्टर, ती नानीले मलाई दिएको सुरक्षा (हेरेक आउने जाने मान्छेको गतिविधिको निगरानी गरिरहेकी थिइन्) लाई असाधारण ठानेको छु । तर धेरैलाई भने युद्धताका बन्दुकको भरमा सेल्टर लिनथे भन्ने जुन खालको भ्रम छ, त्यो वास्तविकता होइन । त्यतिखेर हामी युद्धको सुरुआती चरणमा थियौं, हामीसँग थोरै मात्र हातहतियार हुन्थे । त्यसमाथि पनि सडककालको कठिन समय थियो । हातहतियार कसरी चलाउने भन्ने पर्याप्त तालिम थिएन र भएका हतियारलाई पनि जनताका अगाडि खुल्नु खुला देखाएर हिँड्न सक्ने स्थिति थिएन । कतिपय अवस्थामा

सेल्टर लिन पनि निकै गाह्रो भएको त्यो समयलाई सम्झिँदा अहिले पनि आड सिरिङ्ग हुन्छ । कसरी बाँचियो होला भन्ने लाग्छ ।

जोगबुढा क्षेत्रको पुरनपानी भन्ने ठाउँमा जाँदा हेमन्तप्रकाश ओलीलगायत त्यस टिममा म पनि थिएँ । टिमको सेक्सन कमान्डर खेम ओझा हुनुहुन्थ्यो । केही साथीहरू नयाँ हुनुहुन्थ्यो । अनि जनतासँग मागेर खान सक्ने स्थिति पनि थिएन । त्यसमा हामी पनि चारैतिरबाट घेराबन्दीमा थियौँ । सेनाको एउटा टोली कञ्चनपुर र अर्को टोली कैलालीबाट आएको थियो । यता बुडरबाट पनि सेनाको निगरानी बढेको थियो । महाकालीपारि भारत जान सक्ने परिस्थिति पनि थिएन । त्यहीँ पुरनपानी डाँडामा एउटा गोठ थियो । तल गाईगोरु बाँधेका थिए । माथिको तलामा गाह्रो (खर) सुकाएर राखेको रहेछ । चार दिनसम्म खान पाइएको थिएन । भोकले शरीर निकै शिथिल बनिसकेको थियो । त्यसमाथि घाँसको लागि सुकाएर राखेको त्यही खरमा सुतेर रात बिताउनुको विवशता । त्यो राती पिउने पानी पनि नपाइएको अवस्थामा, आकाशबाट सिमसिम परेको पानीले जिउ कठ्याङ्ग्रिन केही बाँकी थिएन । पहाडको हावा, त्यो पनि चार दिनदेखिको भोको शरीरमाथि परेको पानीले थुरथुर काँपेको त्यो कठिन रात स्मृतिमा ताजै छ ।

त्यसपछि हामी बिहानै आइडुङ्गा गयौँ । ‘हामी माओवादी हौँ । तपाईंहरूकै मुक्तिका खातिर यो व्यवस्थाविरुद्ध र गणतन्त्र स्थापनाका लागि लडिरहेका छौँ’ भनेर जनतालाई भन्यौँ । त्यसपछि उहाँहरूले ‘तपाईंहरूलाई हामी एउटै घरमा खाना खुवाउन सक्दैनौँ, घरघरमा बाँडेर खानाको व्यवस्था गछौँ’ भनेर मुस्कुराउँदै स्वागत गर्दा मनमनै हाम्रो लडाइँ सार्थक हुँदै गएको आभास भयो । म र हेमन्तप्रकाश ओली एउटै घरमा गयौँ । मैले यसो खोल्सातिर हेरेको त तरुलका लहरा देखेँ । सेक्सन कमान्डर खेम ओझा (उहाँलाई हामी मामाजी भन्ने गर्थ्यौँ) लाई घरवालाको अनुमति लिएर यो तरुल खन्नुपन्यो भने । उहाँले खनेर ल्याउनुभयो । दुई दिनसम्म हामीले त्यही तरुल खायौँ ।

हामीप्रति जनताको साथ र सहयोग बढेको देखेर ऊर्जा बढ्थ्यो । जुन म यहाँ शब्दमा वर्णन गर्न सकिरहेको छैन । एकाध घटनालाई अतिरञ्जित गर्दै भ्रमहरू छरे पनि त्यसबेला हामीलाई जनताले मुस्कुराउँदै प्रदान गरेको सुरक्षा, सेल्टर र अन्य थुप्रै सहयोग भने अविस्मरणीय छन् । जनताको त्यो साथ र समर्पणप्रति मेरो उच्च कदर छ र यिनै शब्दहरूमा फर्त फेरि पनि हृदयदेखि नै नमन भन्छु र आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यसपछि हामी बयलपाटा भन्ने ठाउँमा पुग्यौँ, जहाँ माथितिर एउटा किल्ला छ । त्यस किल्लालाई कसैकसैले डोटी राज्यको किल्ला, कसैले गोर्खालीको र कसैकसैले

अमरसिंह थापा र भक्ति थापाको किल्ला पनि भन्ने गर्छन्। मलाई लाग्छ, त्यो डोटी राज्यको किल्ला हो। यद्यपि त्यहाँमाथि डाँडामा एउटा ठूलो ढुङ्गा र पुरानो ओखल पनि छ। त्यहाँ कपुर भन्ने कमरेडको परिवारमा बुवाआमा हुनुहुन्थ्यो। उहाँहरूले हामीलाई बास र सुरक्षाका लागि सेल्टर दिनुभयो। पछि उनले सहादत प्राप्त गरे। त्यतिबेलाका सहकर्मीहरू अहिले कोही प्रदेशसभा सदस्य, कोही प्रतिनिधिसभा सदस्य, कोही संविधानसभा सदस्य पनि हुनुहुन्छ। तर कतिपय अलपत्र र दुःखदायी जीवनयापन गर्न बाध्य भएको देख्दा, सुन्दा भने निकै नरमाइलो लाग्छ। युद्धको मर्ममाथि घात पो भयो कि ! भन्ने आभास हुन्छ।

त्यहाँ राती हामी सेल्टर खोज्दै गयौँ। त्यो बेला एकदम चलायमान हुनुपर्थ्यो। थोरैले पनि चुकेको भए म लगायत केही साथीहरू त्यहीं मारिने खतरा थियो। त्यस्तो बेलामा हामी अति सतर्क हुनुपर्ने स्थितिमा राती ११ बजे ददिगडा भन्ने ठाउँमा पुग्यौँ। त्यहाँ अलि सम्पन्न मान्छे हुनुहुन्थ्यो। दुई घर थिए, एउटा ठूलो र अर्को सानो। उहाँलाई 'बुवा अब हामीलाई बस्न दिनुपर्नो' भनेपछि उहाँले दुवै हात जोड्नुभयो र घुँडा टेकेर ढोकै भन्नुभयो, 'मेरो नातीलाई मारन र मराउन आएका हौ। तपाईंहरूलाई म बस्न दिन्न।' हामी पनि त्यहाँको परिवेशमा नयाँ थियौँ। उहाँको कुराले मनमा थप डर जाग्यो। राती कहाँ जाने, के खाने, साथीहरूलाई कसरी बचाउने भन्ने तनाव थपियो। तर पनि उहाँलाई सम्झाइबुझाइ गर्दै मैले बिस्तारै अलिकति पछि धकेलेँ र हामी भित्र छिन्थौँ।

मैले साथीहरूलाई 'त्यही घरको भकारीबाट नापेर, जोखेर धान निकालेर खानाको व्यवस्था गर्नु, पछि घरवालासँग म कुरा गरौँला' भनेँ। फेरि उहाँसँग मैले हामी दुई दिनदेखि भोके भएको र आफ्नो सम्पूर्ण अप्ठ्यारो परिस्थितिको बेलिविस्तार लाएँ। उहाँले भावुक हुँदै 'मैले तपाईंहरूलाई चिनिनेँ। तपाईंहरू समस्यामा हुनुहुन्छ। यहाँ बसेर खाना पकाएर खानु र अरू बेला पनि आउँदा हुन्छ' भन्नुभयो। उहाँ निकैपछिसम्म माओवादी समर्थक भएर हाम्रा थुप्रै साथीहरूलाई सेल्टर दिनुभएको मलाई याद छ। पछि सुदूरपश्चिममा मेरो आफ्नो कार्यक्षेत्र परेकाले पनि होला, धेरै जना सेल्टरदाता निस्कनुभयो र आन्दोलनलाई समर्थन गर्दै सफल बनाउन हौसला दिनुभयो।

अभियानकै क्रममा एउटा टिमसहित बझाङ जाने क्रममा हामी डडेलधुराको चिरकिट्टेबाट तल छिपुरमा झर्नथौँ। छिपुरमा खगराज भट्टको घर नजिकै पसलमा अत्यन्तै होनहार दुई जना साथीहरू मारिनुभयो। राती हामी त्यहीं बस्यौँ। एकैछिनपछि होहल्ला गर्दै, गाली बेइज्जती गर्दै पेट्रोम्याक्स बालेर कोही हिँड्दै गरेको देखेपछि तिनीहरू पक्कै पनि सेना हुन् भन्ने लाग्यो। पछि हाम्रो पीएलएको नेतृत्व गरेका रुकुमका एक जना

गुरुङ कमरेडलाई यसो तलसम्म बुझ्न पठाएँ। उहाँसँगै बैतडी पाटनका भुवन झट्ट (क. वैज्ञानिक) जानुभयो। पछि बुझ्दा त ती साँच्चै सेना रहेछन्। अनि सेल्टर खोज्ने क्रममा एउटा घारीभिन्नको घरमा गएँ।

त्यो घरवालाले हाम्रो समस्या बुझेर राम्रो व्यवस्थापन गर्नुभयो र हाम्रो आन्दोलन सफल हुनेछ भनेर शुभकामना दिनुभयो। मृत्युलाई नजिकबाट देखेर त्यो कठिन क्षण, ती महान् सेल्टरदाताले हामीप्रति देखाएको तत्परता र हार्दिकतालाई म कहिल्यै बिर्सिन सकिदैनँ।

भोलिपल्ट उज्यालो भइसकेपछि हामी एनपी साउँदजीको गाउँ लुमरीमा पुग्यौँ। एनपीजीको दाइ विक्रम साउँदलाई म पनि दाइ भन्थेँ। उहाँले हामीलाई चिया पकाएर खुवाउनुभयो। अनि हामी त्यहाँबाट हिँडिसकेपछि एक जना शुभचिन्तक आत्तिदै आएर 'तपाईंहरू माथि दिव्यदेवलमा नजानुहोस्, सेनाले मार्छन्' भन्नुभयो। हामी फर्केर खोलातिर झर्न्यौँ। अनि बिस्तारै माथि उक्लेर झिणी गाउँमा पुग्यौँ। त्यस गाउँका बारेमा अध्यक्ष कमरेड केपी शर्मा ओलीले पनि कहिलेकाहीं कुरा गर्नुहुन्छ। झिणीमा पहिला 'रातो झण्डा' समूहमा काम गर्नुभएका आरपी लक्ष्मी जोशी हुनुहुन्थ्यो। उहाँले हामीलाई एकछिन रोकेर खाना खाएर पठाउनुभयो। खाना खाँदै गर्दा उहाँले मतिर हेरेर 'किन सबै कुरा पुग्ने भएर पनि घर छोडेर यसरी हिँडेको' भनेर प्रश्न गर्नुभयो। म आफ्ना लागि नभएर देश र जनताको खातिर हो भनेपछि उहाँले समर्थन जनाउनुभयो।

त्यहाँबाट अलि माथि पुगेपछि दुई जना सेता कपडा लगाएर बरखीमा बस्नुभएको थियो। सायद उहाँहरू नेपाली काङ्ग्रेस निकट हुनुहुन्थ्यो। उहाँहरूले हामी सबैलाई रोकेर माथि सेना छन् भनेपछि हामी फर्कियौँ। त्यहाँ एक जनाले हामीलाई सेल्टर मात्रै नभएर सुरक्षाका लागि सेन्ट्री पनि दिनुभयो। अनि हामी भोलिपल्ट दुर्गाथान नजिकै भुवन भट्टजीको घरमा बस्यौँ। त्यहाँ पनि हामीले राम्रो स्वागत सत्कार पायौँ। हिँड्ने बेलामा हामीले राखेको एउटा सकेट बम हराएको रहेछ। खोजी गर्दै जाँदा त्यो त त्यही घरको सानो बाबुले लुकाएको रहेछ। किन त्यसो गरेको भन्दा त 'तपाईंहरू गैइहाल्नुहुन्छ। सेना आएर हामीलाई दुःख दिन्छ। अनि हामीले गाउँको पनि त रक्षा गर्नु छ' भन्दा छक्क पन्यौँ र वंशीय शासन व्यवस्थाको अराजकता र उत्पीडन साँच्चै नै डरलाग्दो रहेछ भन्ने आभास भयो। त्यो बाबुको भनाइले राज्यद्वारा गरिएको दमनका विरुद्ध लड्ने ममा अझै जाँगर थपियो।

सङ्कटकाल लगाइसकेपछि खेम ओझाको सेक्सन कमान्डरमा म, हेमन्तप्रकाश ओलीलागायत एघार जना जोगबुढामा थियौँ। त्यतिबेला उपव्युरोको हेडक्वार्टरमा

सम्पर्क गर्नुपर्ने थियो। करिब तीन महिनासम्म हाम्रो सम्पर्क भएको थिएन। त्यतिखेर हामी व्युरो र उपव्युरोको सम्पर्कमा आउन सकिरहेका थिएनौं। पुरै सञ्चारविहीन थियौं। के गर्ने, कस्तो गर्ने भनेर निकै छटपटी भयो।

तीन महिना बितिसकेपछि लाग्यो, कहीं न कहीं अवस्था गडबड छ। हामीले सञ्चार आदानप्रदानका लागि जिम्मा दिएको एक जना व्यक्तिले नै यताबाट पठाएका, उताबाट आएका जम्मै चिठ्ठीपत्र एउटा ठूलो रुखको टोटकामा राख्ने रहेछन्। यसरी सम्पर्कविहीन भइसकेपछि एकाएक हामीलाई खबर आयो 'सम्पर्क गर्नु' भनेर। त्यसपछि दुई जना महिलासहित ११ जनाकै हाम्रो टिम फलटुँडे र सहजपुरको बीचमा गडी भन्ने ठाउँबाट तल गयौं। निकै रात परिसकेको थियो। दिनभर परेको वर्षाका कारण हिँड्ने बाटो पनि धेरै चिप्लो थियो भने जाडो पनि असाध्यै थियो। रात धेरै छिप्पिसकेको र भोकले निकै नै थकित थियौं। मसँग मेरो सहयोगी महान् भन्ने कमरेड हुनुहुन्थ्यो। उहाँले नै घरबाट भुटेर ल्याउनुभएको भटमास र मकै टिममा रहेका ११ जनाले एक एक मुट्टी खोलाको पानीसँगै खाएपछि अलिकति राहत भयो।

पानी पनि यस्तो मुसलधारे थियो कि, कहाँ जाने जाने भयो। बाटो पत्ता लगाउन सक्ने अवस्था थिएन। त्यसपछि बाटो खोज्दै गर्दा बल्लतल्ल एउटा बाटो भेटियो। अलि पर पुगेपछि एउटा घरमा पुग्यौं। घरमा सबै सुतिसकेका थिए। हामी पनि निकै भोक र थकित अवस्थामा थियौं। माघको महिना थियो। मौसम पनि साह्रै चिसो। बीच बाटोमा भेटिएका एक-दुई घरबाहेक अन्य कतै बस्ती वा घर थिएन। हामीले तिनै घरमा बस्ने निधो गर्नुपर्ने थियो। चिसोले निकै कठ्याङ्ग्रिएको अवस्थामा मैले नै घरका ढोका ढक्ढक्याएँ। सायद मस्त निद्रामा भएर होला, कसैले सुनेनन्। तर डराएर कोही नबोलेका हुन् कि भन्ने लागेपछि मैले टिमको एक जना बहिनीलाई तपाईंले बोलाउनुभन्ने भन्ने। बहिनीले 'आमा, ढोका खोल्नु न!' भनेर बोलाएपछि घरको आमाले ढोका खोल्नुभयो।

त्यो साउँद थर भएका व्यक्तिको घर रहेछ। घरवाला जिल्ला प्रशासन कार्यालय डोटीमा खरदारमा कार्यरत हुनुहुँदो रहेछ। उहाँले आफ्नो परिवारलाई हाम्रो घरमा जोसुकै राम्रो मान्छे आउँदा जुनसुकै अवस्थामा पनि बास र गाँस चाहिँ दिनुपर्छ भन्नुभएको रहेछ। घरमा सासु, बुहारी र दुई जना दिदीबहिनी हुनुहुन्थ्यो। बुहारीले हाम्रो टिममा भएका दुई जना महिलालाई आफैँसँग र पुरुषलाई अर्को कोठामा सुताउने व्यवस्था गर्नुभयो।

उहाँले मेरा बारेमा निकै जिज्ञासा राख्नुभयो। घर कहाँ हो? कहाँबाट आउनुभएको भनेर सोध्न थाल्नुभयो। भूमिगत अवस्थामा रहेको बेला के भन्ने भनेर एकछिन

अत्तालिउँ। पछि मैले मेरो घर सिलगढीको पुन्ना हो भनेँ। पुन्नामा फेरि मैले कसैलाई पनि चिनेको अवस्था थिएन। त्यसपछि एक जना नेपाली काङ्ग्रेसको नेता जन्मजय भट्ट मात्रै चिनेको हुनाले जन्मजय भट्टको जेठो बुवाको छोरा हुँ भनेर भनिसकेपछि ती दिदीले ‘को जेठो छोरा ? उहाँ त हाम्रो पण्डित हुन्’ भन्न थाल्नुभयो। एक झूट लुकाउन सयौँ झूट बोल्नुपर्छ भनेझैँ मलाई फेरि झूटो बोल्नु पर्ने भयो। अनि म त सानोमै इन्डिया गएको उतै पढेँ, यता जन्मजय भट्ट बाहेक अरू कसैसँग चिनजान भएको छैन भनेर मिलाउन खोजेँ। दिदीले सोधेको सोध्दै गर्नुभएको त्यो क्षण अहिले नै जस्तो लाग्छ।

सिमसिम पानी परिरहेकै थियो। त्यस घरमा हामी तीन दिन बस्यौँ। त्यहाँ बस्दा हामीलाई बस्न, खान र सुरक्षाका लागि केही पनि समस्या भएन। बिहान तीन बजे उठ्ने, बाहिर निस्कने, दैनिक नित्यकर्म गरी फ्रेस हुने र दिनभरि घरभित्रै बस्ने कार्यतालिका थियो हाम्रो। पछि त्यो घर-वरिपरिका छिमेकीहरूले पनि आ-आफ्नो घरमा बोलाउने, खाना खुवाउने गर्नुभयो। हाम्रो पनि अन्य साथीहरूसँग सम्पर्कविहीन भएको धेरै दिन भैसकेको हुनाले सम्पर्क गर्नकै लागि कमरेड खेम ओझालाई सहजपुरको बजार र त्यस क्षेत्रको आसपासमा पठाएका थियौँ।

हामी बसिरहेको बस्तीबाट नजिकै एउटा रोड र अनि त्यो रोडबाट अलि पर गइसकेपछि बुडरमा सेना बसेको हुँदा हामीलाई असुरक्षाको जोखिम निकै थियो। स्थानीयले पनि यस्तो असुरक्षित ठाउँमा नबस्न सुझाए। एक जना आमाले पनि ‘यो ठाउँबाट सुरक्षित ठाउँमा जानू। यदि तिमीहरू यहीं बस्यौ भने नजिकै रोड छ, सेना पनि नजिकै भएकाले तिमीहरू मारिन्छौ। तिमीहरू मारियौ भने हाम्रो मुक्तिको लागि कसले लडिदिन्छ’ भन्नुभयो। ती आमाको हामीप्रतिको चिन्ता, त्यो ठाउँका मानिसले हाम्रो सुरक्षाबारे देखाएको संवेदनशीलताप्रति गर्व महसुस हुन्छ। अहिले पनि डोटी बुडर हुँदै त्यो बाटोबाट अन्य जिल्लामा जाँदै गर्दा त्यस गाउँमा बसोबास गर्ने जनता र ती आमाको झलझली याद आउँछ।

त्यहाँबाट तलपट्टि एउटा तेलपारा भन्ने गाउँ थियो। त्यो गाउँमा मेरा नातेदार पनि हुनुहुन्थ्यो। आतङ्कको अवस्था भएका कारणले हुन सक्छ, त्यतिखेर नातेदारले पनि नचिनेजस्तो गरेको महसुस हुन्थ्यो। रातीको समयमा जतासुकै, सहजै बस्ने अवस्था पनि थिएन। त्यस गाउँमा एक जना रजवार भनेर चिन्थ्यौँ। म उहाँको घरमा गएर बोलाएपछि उहाँ ढोका खोलेर बाहिर निस्कनुभयो। उहाँकी छोरीले हामीलाई खाना खानुभएको छ कि छैन भनेर सोधिन्। रातको करिब ११ बजिसकेको थियो। मैले खाना खाएर आएको, बरु हामीलाई सुत्ने व्यवस्था मिलाइदिनु पर्‍यो भनेपछि त्यो बहिनीले

कालो चिया बनाएर खुवाइन् । सुत्ने राम्रो व्यवस्था मिलाइ दिइन् । त्यो घरमा पनि चार दिनसम्म बस्यौं । अर्को दिनबाट स्थानीयले खान, बस्नका लागि निकै राम्रो व्यवस्था गरिदिनुभएको थियो ।

त्यसपछि हामी हेडक्वार्टरमा कमरेड जनार्दन शर्मा लगायत अन्य कमरेडहरूलाई खोज्दै तल खोलासम्म गयौं । तर कहीं पनि भेटेनौं । त्यहाँबाट फर्केर निगालीको अलि तल पखीर भन्ने ठाउँमा पुगिसकेपछि एक जना स्थानीयले यति राती तपाईंहरू कतै नजानुस्, यतै बस्नुस् भन्नुभयो । रात अबेर भइसकेको हुनाले उहाँकै घरमा बस्यौं । जहाँ म बसेको थिएँ, त्यस घरमा मेरो एक जना भण्डारी नातेदार हुनुहुन्थ्यो । त्यो दिन उहाँसँगै खानपिन र दुःखसुखका गफ पनि भए । त्यसको भोलिपल्ट हामी तल शिवनगर र बीपीनगर भन्ने ठाउँमा गइसकेपछि उहाँले मेरो नाम लिएर 'फलानो भाइ त हिजो मेरोमा आएको थियो' भनेर गाउँमा हल्ला गर्नुभएछ । त्यसको भोलिपल्ट शाही सेनाहरू मलाई खोज्दै उहाँको घरमा र त्यो गाउँमा आइपुगेछन् । त्यस घरका सदस्य र मेरो भाउजू नाता लाग्ने एक जना महिलालाई त बढी नै कुटपिट गरेर दुःख दिएछन् । तर तिनै भाउजूले धेरै दुःख पाउँदा र बेस्सरी कुटाइ खाँदा पनि मलाई र मेरो टोलीलाई यो बाटो गयो, ऊ बाटो गयो भनेर एक शब्द पनि भन्नुभएनछ । भाउजूले यति मात्र भन्नु भएछ, 'उहाँहरू आउनुभयो, खाना खाएर जानुभयो । तपाईंहरू पनि आउनु भएको छ । खाना खाएर जानुहोस्, केही छैन । हाम्रो घरमा जोसुकै राम्रो मान्छे आइसकेपछि खाना खुवाउने हाम्रो कर्तव्य हो ।' ती भाउजूले आफूले सेनाबाट चरम यातना पाउँदा पनि हामीलाई बचाउनुभएको त्यो पललाई सम्झँदा ती घरका परिवार र भाउजू मेरो जन्मदाताजस्तै लागि रहेको छ ।

त्यो दिन रातको ११ बजेतिर हामी डोटीको अडाई पुग्यौं । त्यहाँ पुग्दा हामी पानीले निकै नै भिजिसकेका थियौं । खाना नपाउँदा भोकले पनि सताइरहेको थियो । हामी बासस्थान खोज्दै भौँतारिएका थियौं । त्यसपछि बल्लबल्ल एउटा घरमा गयौं । मैले 'हामीलाई बास दिनुहोस् । आज हामी यतै बस्छौं' भनेर अनुरोध गरेपछि घरकी एक जना महिलाले 'उहाँ बिरामी हुनुहुन्छ । हामी पनि बाहिर सरेका (महिनावारी भएका) छौं । यहाँ त व्यवस्था हुन्न' भनेपछि मैले पुनः आग्रह गरेँ, 'हैन हामीले खाना खाएर आएका छौं । यति राती अब कहाँ जाने ? के गर्ने ? यता चिनजानको ठाउँ पनि कतै छैन । चिसोले पनि मार्न लागिसक्यो, हामीलाई सुत्न मात्र दिए पुग्छ, हामी भोलि बिहानै यहाँबाट गैहाल्छौं' भनेपछि उहाँको मन पलियो । बास दिन राजी हुनुभयो । बास पाइने भएपछि हामी पनि खुसी भएर बस्यौं । चिनजान गर्दै जाँदा ती महिला त नाताले मेरो दिदी पो हुनुहुँदो रहेछ । उहाँ र मेरो चिनजान भइसकेपछि दिदीले मलाई मेरो नाम लिएर

‘भाइ तँ पो होस् । नचिनेको, नजानेको मान्छेलाई बास नदिने भएर मैले त्यसो भनेको पो त ! ल ल बस । तिमीहरूले खाना खाएका छैनौ । मलाई थाहा छ, तिमीहरू भोकै छौ । म खाना पकाउँछु, खाना खाएर मात्रै सुत्नुपर्छ’ भन्दै दिदी धन्दा गर्न थाल्नुभयो । अनि मैले ‘हैन तपाईंले दुःख गर्नु पर्दैन । बरु चामल, दाल र तरकारी दिनूस् । खाना हामी आफैं पकाइहाल्छौं नि ! बूढी मान्छेलाई कहाँ दुःख दिन्छौं’ भनेर भनिसकेपछि, उहाँले ‘हो, माओवादी त यस्तो पो हुनुपर्छ ! अस्ति माओवादीकै दुई जना केटा आएका थिए । हामीलाई खाना पकाउनुहोस् भनेर भने, बाँदरले मकै खाएर सकाउन लागिसकेकाले म बाँदरलाई धपाउन जान्छु, तिमीहरूलाई खाना पकाउनको लागि सबै चाहिने सामग्री दिन्छु, तिमीहरूले खाना पकाएर तिमीहरू पनि खाऊ हामीलाई पनि खुवाऊ भनेको त उल्टै झपारेपछि मैले नै पकाएर खुवाउनु पर्‍यो ।’ त्यसपछि ती दिदीले मलाई भन्नुभयो— भाइ, तैले चाहिँ तिमीहरूलाई सम्झाउनुपर्छ । नत्र तिमीहरूको बेइज्जत हुन्छ ।’ ती दिदीले माओवादी भनेको त यस्तो भलाची हुनुपर्छ भनेर भन्नुभएको कुरा अहिले पनि जेठी दिदीको आशीर्वादजस्तै लाग्छ । पछिसम्म पनि म त्यो घरको बाटो हिँड्दा दिदीसँग भेट भयो भने उहाँले मलाई सधैं भन्नुहुन्थ्यो, ‘तिम्रो भान्जालाई भेटेर अलिअलि खर्च मागेर लिनु । तिमीले कहाँ पाउँछौ र ? यसरी भूमिगत भएर हिँडेका छौ ।’

२०५९ सालतिरको कुरा हो । डोटीमा पार्टीको प्रशिक्षण कार्यक्रम राखिएको थियो । कार्यक्रममा हेमराज भट्टराई, भगत बडुवाल, लक्ष्मण चौधरी लगायत अन्य कमरेडहरू पनि उपस्थित हुनुहुन्थ्यो । हामी पनि ८४- ८५ जनाको टोली लिएर कार्यक्रममा प्रशिक्षित हुनका लागि डोटीतर्फ लाग्यौं । त्यतिखेर विद्यार्थी गोपाल शर्मा पनि त्यहीं हुनुहुन्थ्यो । डोटीको खड्ग्यौलीमा छेडा भन्ने एउटा गाउँ छ । त्यो गाउँमा पार्टीको प्रशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न भयो । त्यहाँ सबैसँग भेटघाट, भलाकुसारी गरिसकेपछि छेडामै मेरो साथीको मामाको घर थियो । ती घरका बाबु किशोर सेनाको आक्रमणबाट मारिएको रहेछन् । हामीले पनि त्यही घरमा बस्ने निधो गर्‍यौं । त्यो घरका मान्छेले यस्तो स्वागत, सम्मान, खाना र बस्नको व्यवस्थापन गर्नुभएको थियो कि, उहाँहरू साँच्चिकै हाम्रो लडाइँको योद्धा हो भन्ने भान हुन्थ्यो ।

२०५९ चैत १९ गतेको कुरा हो । बिहान ११ बजेतिर हामी सेनाको आक्रमणमा पर्‍यौं । हाम्रा केही साथीहरू निस्किनुभएको थियो । म लगायत घरका परिवारहरू घरभित्रै बसिरहेका थियौं । चारैतिरबाट सेनाले घेरा हाल्यो । घेराको बीचबाट मैले घरको माथिबाट हाम फालेर खोला तरेर पारि जङ्गलमा गएपछि बाँचें । पछि त्यो घरमा सेनाले सकेट बम हानेर पूरै ध्वस्त पारिदियो । त्यो आक्रमणमा परी एउटै परिवारका चार जनाले ज्यान गुमाए । गोरु खोज्न खोलाको पारिपट्टि आएका गोठालालाई पनि

गोली हानेर हत्या गरियो । हामीलाई बास दिएको निहुँमा एउटै गाउँका पाँच जनाको निर्ममतापूर्वक हत्या भयो । सेनाले हामी बसेको घरको नानीलाई समातेर मरणासन्न हुने गरी कुटपिट गर्न थालेपछि लुकेर बस्नुभएका कैलालीका एक जना चौधरी कमरेडले बाहिर निस्केर 'उहाँ निर्दोष मान्छे हो । माओवादी त हामी हो । जे गर्नु छ हामीलाई गर । जनतालाई किन यातना दिन्छौ ?' भन्नुभयो । त्यसपछि उहाँलाई समातेर लगियो र डोटीको गोबघाट र कालागाड भन्ने ठाउँमा हत्या गरेर फालियो । त्यसपछि पनि त्यस घरकै बुहारी लगायत सात जना मारिनुभएको थियो । त्यो बेला हाम्रो सुरक्षाको निमित्त चिन्तित जनता र सेल्टरदाताको त्यो अठोट देखेर मलाई आश्चर्य लाग्छ ।

पछि पोष्टबहादुर बोगटी पार्टीको कमान्ड इन्चार्ज हुँदा त्यही गाउँमा पार्टीको ठूलो प्रशिक्षण कार्यक्रम राखिएको थियो । सेनाले त्यहाँ आक्रमण गर्दा पनि त्यहाँका जनताले हामीलाई जसरी सुरक्षा दिएर दुश्मनको घेराबाट निकाल्ने जुन खालको प्रयत्न गर्नुभएको थियो, त्यो जनताको हामीप्रति गरिएको महान् योगदान हो भन्ने बुझेको छु ।

अभियानकै क्रममा कैलाली र डोटीको सिमानामा पुग्दा खिमडीको पारिपट्टि कैलालीको खिमणी भन्ने ठाउँ छ । त्यसको पूर्वपट्टि कर्णाली बगेको छ भने त्यसको पश्चिमपट्टि एउटा ठूलो खोला बगिरहेको छ । त्यही ठाउँको माथिपट्टि ओखलढुङ्गा भन्ने ठाउँमा पार्टीको ठूलो प्रशिक्षण कार्यक्रम राखिएको थियो । त्यहाँ डोटी र अछामका केही भूभागबाट मान्छेहरू आएर बसेका रहेछन् । त्यस ठाउँका जनताले पनि हामीलाई निकै राजीखुसी भएर सेल्टर, खाना र बस्ने व्यवस्था गर्नुभएको थियो । त्यहाँबाट अलि माथि गएपछि एउटा घाँघल भन्ने ठाउँ छ । प्राकृतिक सुन्दरताले भरिपूर्ण त्यो ठाउँमा २५ जना सेनाको आक्रमणमा मारिएका थिए । त्यो आक्रमणमा गणेश सापकोटाको छोरी दुर्गा सापकोटा र एक जना चौधरी कमरेडको पनि हत्या भएको थियो । अहिले पनि मारिएका ती २५ जना लगायत त्यो सुन्दर, शान्त बस्तीको निकै याद आउँछ ।

त्यस ठाउँमा हामी धेरै पटक बस्यौँ । जहिले पनि त्यहाँका समुदायले हामीलाई सेल्टर दिने, आएका प्रत्येक मान्छेको व्यवहारलाई निगरानी राख्ने र सुरक्षास्वरूप सेन्ट्री बस्ने गर्नुहुन्थ्यो । एक दिन त त्यो घरका मुख्य मान्छे नै रातभर नसुती सेन्ट्री बस्ने र बिहान उठिसकेपछि हामीले सबै नित्यकर्म सकेर आफ्नो काममा लागेपछि मात्रै उहाँ आएर सुत्ने गर्नु हुँदोरहेछ ।

सुखेत हुँदै अछाम जाने क्रममा कैयौँ पटक ढकारीमा बास बसेको छु । त्यहाँका जनताले मलाई प्रदान गरेको माया, हार्दिकता, चिन्ता र चासोलाई अहिले पनि बिर्सिन सकिरहेको छैन । अछामको माथि गइसकेपछि त्यो बेलाको भाँटाकाटियाँ गाविस र

अहिलेको रामारोशन गाउँपालिका हाम्रो आधार थियो। त्यहाँको एक जना सिर्जना भन्ने महिला हुनुहुन्थ्यो। उहाँको आमा व्यवस्थापनदेखि लिएर कार्यक्रम गर्दासम्म के गर्ने, कसरी गर्ने, आएका अतिथिलाई कहाँ बसाल्ने, कसरी सुरक्षा प्रदान गर्ने आदि इत्यादिमा निकै नै सक्रिय हुनुहुन्थ्यो। गाउँमा महिलाको त्यस्तो खालको चेतनास्तर देखेर मलाई अहिले पनि खुसी लाग्छ।

२०५९ सालतिरको कुरो हो, पहिलो चोटि 'रामारोशन सांस्कृतिक महोत्सव' कार्यक्रम राखियो। त्यसमा सुदूरपश्चिमका कर्णालीतिरका सांस्कृतिक पहिचान, लोक साहित्य र देउडादेखि लिएर विभिन्न विधामा सांस्कृतिक महोत्सव चलाएका थियौं। महोत्सव समापनपछि केही साथीहरू नयाँ आक्रमणको तयारीतिर लागे। मेरो खुट्टाको भर्खर प्लास्टरको रिड झिकेकाले म लगायत थुप्रै नेता-कार्यकर्ता भौँटाकाटियाको एउटा हलमा सेती महाकाली राष्ट्रिय मुक्ति मोर्चाको पहिलो राष्ट्रिय भेलामा सहभागिताका लागि त्यसतर्फ लागेका थियौं। त्यस कार्यक्रममा जनता, नेता-कार्यकर्ताको व्यापक उपस्थिति थियो। त्यही भेलाबाट म अध्यक्ष चुनिँएँ। भेलामा मोर्चाका इन्चार्ज जनार्दन शर्मालगायत थुप्रै नेता उपस्थित हुनुभएको थियो। भेला सकिएपछि हाम्रो गन्तव्य कालिकोटका लागि तयार भयो। त्यसमा जनार्दन शर्मा, म र हेमन्त प्रकाश ओली त्यसतर्फ लाग्यौं। त्यो दिन हामी मुङ्ग्रामा बास बस्यौं। त्यहाँ बस्दा पनि जनताले हामीलाई यसरी स्वागत गरे कि, युद्धमा गएपछि पहिलो पटक मैले त्यहाँ मासी चामलको भात खाएको थिएँ। मलाई अहिले पनि स्मरण छ— हामीले त्यहाँका जनतालाई एउटा यस्तो नारा दिएका थियौं कि 'नुन र खुर्सानीसँग रोटी खाने मान्छे प्रतिक्रान्तिकारी हुन्, तिनीहरूले क्रान्तिलाई सफल पार्न सक्दैनन्।' यसको अर्थ जनताले तरकारी खेती गर्नु भन्ने थियो र त्यहाँ हामीले जनतालाई तरकारीको बीउ पनि वितरण गरेका थियौं। जनताले त्यही नारालाई आत्मसात् गर्दै बारीमा तरकारी फलाउन निकै मिहिनेत गरेछन्।

हामीलाई बाजुराको कोल्टी, अछामको मङ्गलसेन, कालीकोटको कोटबाडा सबै तिरबाट सेनाले घेरिसकेपछि त्यहाँबाट रातको ८ बजे हिँडेर मुङ्ग्रा, रूपसा हुँदै कालिकोटको चाल्नेको लेकको तलपट्टि गोठहरू भएको ठाउँमा पुग्यौं। त्यहाँ पुग्दा रातको ११/१२ बजेको थियो होला। त्यहाँका जनताले हामीप्रति देखाएको उत्तरदायी भूमिका, सुरक्षार्थ प्रदान गरिएको सेल्टर, बस्न र खानका लागि जुन खालको व्यवस्था गर्नुभएको थियो, त्यसको म अहिले पनि ऋणी नै छु। अर्को दिन बिहान हामी खाना खाएर माथि चाल्नेको लेकभन्दा अलि परपट्टि, अछाम र कालिकोटका केही गोठहरू भएको ठाउँमा गइसकेपछि सेती-महाकाली व्युरोका इन्चार्ज जनार्दन शर्माका सहयोगी 'वैज्ञानिक' नामक कमरेडले भन्नुभयो, 'सर, माथि हेलिकप्टर ल्यान्ड गरेको आवाज

आइरहेको छ ।' नभन्दै मैले पनि एमआई १७ को आवाज सुनेँ । टोलीमा भएका सबैले कमरेड विज्ञानलाई हेलिकप्टर ल्यान्ड गरेको होइन, यता कतै हेर्नलाई आएको होला भनेर मात्रै के भनेका थियौँ, माथिबाट गोलीको वर्षात् नै भयो । हामी कोही कता कोही कता भाग्यौँ । हाम्रो ग्रुपको एक जना बहिनीको तीघ्रामा गोली लागेर खोलातिर लागेकी थिइन् । पछि हेलिकप्टर गैसकेपछि त्यो रक्तपात बाटोलाई पछ्याउँदै जाँदा खोलाको छेउमै मृत अवस्थामा भेटेको थियौँ ।

यही बीचमा बिना मगरकी आमाको योगदान पनि सम्झिन चाहन्छु । कञ्चनपुरको आईबीआरडीमा हुँदा उहाँ हाम्रो खानपिनको मात्रै नभएर रातभरि नसुतेर हाम्रो सुरक्षार्थ सेन्ट्री बस्नुहुन्थ्यो । उमेरले मैले दिदी भन्नुपर्ने भए पनि उहाँ मलाई दाइ भनेर सम्बोधन गर्नुहुन्थ्यो ।

निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्य, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थापना, समानुपातिक, समावेशितासहितको संविधान निर्माणका लागि गरिएका जनआन्दोलन होस् या २०५२ देखि २०६३ सम्म गरिएको जनयुद्ध होस्, यसमा विभिन्न दृष्टिकोण र सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरी छरिएर रहेका कम्युनिस्ट पार्टीका नेताहरूले भूमिगत अवस्थामा खेलेको भूमिका श्रद्धा र सम्मान गर्नलायक छ । जुन बेला नेताहरू भूमिगत भएर निर्दलीय पञ्चायत शासन व्यवस्थाका विरुद्ध जुन खालको लडाइँ लड्नुभयो, त्यसमा नेताहरूको मात्रै भूमिका नभएर जनताले लिएको अठोट पनि त्यत्तिकै सराहनीय छ ।

निर्दलीय पञ्चायतकालमा कम्युनिस्ट नेताहरूले राजतन्त्रको खुलै विरोध गर्ने अवस्था थिएन । भूमिगत रहेर जनतासँग सेल्टर माग्नुपर्ने अवस्था थियो । अभियानमा जाँदै गर्दा कहीं सेल्टर सजिलै प्राप्त गर्न सकिन्थ्यो भने कहीं मुस्किलले मात्रै सेल्टरहरू प्राप्त हुन्थे । आतङ्कको बेला जनताबाट पाएको साथ र सहयोग, नेताहरूले गर्नुभएको त्यागले मात्रै अहिले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र र नयाँ संविधान हामीले प्राप्त गरेका हौँ ।

क्रान्तिको उद्देश्य राज्य व्यवस्था सहजै प्राप्त गर्ने होइन । यसमा ठूलो त्याग र सङ्घर्षपूर्ण बलिदान आवश्यक हुन्छ । देश र जनताका लागि कति गर्न सक््यौँ, कति सकेनौँ, यो समीक्षा गर्न जरुरी छ । तर पनि गर्न नसकेका र गर्नुपर्ने अझै थुप्रै अभिभारा बाँकी नै छन् । ती पूरा गर्न सके मात्रै वीर सहिदहरूको साँचो अर्थमा सम्मान हुनेछ र देश र जनताप्रतिको हाम्रो उत्तरदायित्व पूर्ण हुनेछ । ●